

Over 'het gezag' van (rechts)psychologen in verband met verhoren

CPS, Beveren-Waas, 4 maart 2015

Marc Bockstaele
(ere)Hoofdcommissaris Federale Gerechtelijke Politie

1

Inleiding

- De richtlijn 2013/48 EU voorziet dat de advocaat kan 'deelnemen' aan het verhoor van een verdachte, onder meer door vragen te stellen, verduidelijkingen te vragen en verklaringen af te leggen
- Steeds meer advocaten doen ter gelegenheid van het verhoor van hun cliënt nu al suggesties en maken opmerkingen over diverse aspecten waarop verhoren en keuzeconfrontaties (line-ups) worden uitgevoerd
- Ze verwijzen daarbij naar wetenschappelijke onderzoeken van (rechts)psychologen waarvan ze kennis hebben

2

Inleiding

- Het valt te verwachten dat deze trend zich met de EU-richtlijn waarschijnlijk zal doorzetten
- Verhoorders volgen de richtlijnen van het college PG's en aandachtspunten verstrekt tijdens hun opleiding
- Capaciteitsgebrek beperkt hen die wetenschappelijke onderzoeken op hun relevantie en juistheid te verifiëren
- Ook in de verdere rechtsgang beperkt de rechtspracticus zich dikwijls tot de verwijzingen naar literatuur

3

Inleiding

- We zullen het 'gezag' van (rechts)psychologen aftoetsen aan enkele verhoorfacetten waarbij zij, gelet op de honderden publicaties per jaar, zeer actief zijn:
 - Rechtspsychologen
 - Empirisch onderzoek als basis van rechtspsychologisch onderzoek
 - De keuzeconfrontatie
 - Verbale en non-verbale leugendetectie
 - Verhoortechnieken en druk
 - Gebruik van hulpmiddelen bij het verhoor van kinderen
- Conclusies

4

1. Rechtspsychologen

- Zelfs zeer eminente rechtspsychologen hebben het in hun publicaties niet altijd bij het juiste eind (Cf. **WAGENAAR, ISRAËLS, VAN KOPPEN**, *De slapende rechter*, 2009)
- Hun boek had in Nederland een hele polemiek tot gevolg
- 3 van de 8 erin besproken zaken werden door de commissie CEAS volstrekt correct bevonden!
- In 2014 publicatieverbod van het boek *De Arnhemse villa moord*, omdat **VAN KOPPEN** niet akkoord ging met de conclusies van medeauteur **ISRAËLS**
- Op het internet weinig fraais over hun wetenschappelijk werk

5

1. Rechtspsychologen

- **MERCKELBACH** (2011): –“Rechtspsychologen hebben vaak de neiging een grote mond op te zetten voor datgene wat, *althans in hun ogen*, misging. Het is gemakkelijk om *achteraf* te roepen wat er misging”
- **VAN KOPPEN, MALSCH** (2008): –“Bij rechtspsychologen zitten *charlatans (sic)* die in gerechtszaken deskundig advies geven”
- **WAGENAAR** (2006): –“Rechtspsychologen kunnen *onzin (sic)* uitkramen, ook in hun publicaties”
- **DE VOS** (2011): –“De psychologie is geen monolithisch blok, ze is gekenmerkt door een verscheidenheid van scholen, facties en zelfs *modetrends (sic)*. De conflicten en disputen vallen nauwelijks te overzien”

6

2. Empirisch onderzoek als basis

- Empirisch bewijs is **geen** sluitende verklaring voor één specifieke verhoorde of verhoorsituatie
- Empirische psychologen verwerken en analyseren zorgvuldig hun data, maar ze maken toch foutieve interpretaties en rapportages
- **BAKKER** en **WICHERTS** (2011) onderzochten 281 artikels uit psychologische tijdschriften en vonden dat uit de erin besproken statistieken 15% verkeerde conclusies getrokken waren!
- Dus: bij empirisch onderzoek moet men altijd rekening houden met uitzonderingen en met een toch wel belangrijke foutenmarge

7

2. Empirisch onderzoek als basis

- De wetenschapper streeft naar een waarheidsoordeel met **algemene geldigheid**, terwijl de strafrechter streeft naar een waardeoordeel bij een incidentele gebeurtenis
- Men kan niet veroordelen op basis van percentages van testgroepen: er bestaat geen 'gemiddeld verhoor' en geen 'gemiddelde verdachte'
- Resultaten van wetenschappelijke onderzoeken zijn zeer divers en niet zelden tegengesteld aan elkaar. Welke zijn bepalend?

8

3. De keuzeconfrontatie

- De line-up is volgens **VAN KOPPEN** en **WAGENAAR** (2010) inderdaad het 'succesnummer' van de rechtspsychologie
- Volgens hen kan alleen de **meervoudige simultane confrontatie** bewijzen dat de verdachte de dader is
- Ze vermelden *niet* dat er nog andere, minstens even valabele, procedures zijn, zoals de **sequentiële confrontatie** sedert 1985 ontwikkeld door **LINDSAY** en **WELLS**
- Er is voor de opsporingspraktijk zelfs een interessante variant waarbij de getuige **meerdere personen** mag aanduiden (**LEVI**, 2006)

9

3. De keuzeconfrontatie

- Uit een meta-analyse van **STEBLAY** et al. (2003) blijkt dat **simultane** en **sequentiele** confrontaties gelijkwaardig zijn
- Gevolg: onder rechtspsychologen is al jarenlang in tijdschriften een (hevige) discussie aan de gang welke procedure nu meer adequaat is
- Er zijn nog andere discussiepunten onder rechtspsychologen zoals: Figuranten op basis van de beschrijving van de getuige of op basis van de aangebrachte verdachte?
- Ook meningsverschillen tussen rechtspsychologen en rechters over bv. de eenpersoonsconfrontatie

10

3. De keuzeconfrontatie

- In tegenstrijd met aanbevelingen van rechtspsychologen vonden rechters in Amsterdam (2008) dat een eenpersoonsconfrontatie wél bruikbaar was omdat:
 - De verbalisanten neutraal hadden gevraagd waarop de herkenning berustte
 - Het slachtoffer een piloot was
 - Het slachtoffer de grenzen van zijn waarnemingsvermogen liet blijken
 - De confrontatie minder dan 1 uur na de feiten gebeurde
 - Hij twee verdachten herkende aan gezicht en de derde aan de haardracht en de kleding
- Richtlijnen volgens welke school? Ze kunnen het **gemiddeld** resultaat van een groep verbeteren, maar de procedure zegt niets over het waarnemingsvermogen van één individu

11

4. Verbale en non-verbale leugendetectie

- Er is **een stroom** aan publicaties in toptijdschriften, maar er zijn geen twee onderzoeken met dezelfde cijferuitkomst!
- Redenen voor gebrek aan eenduidigheid volgens FISHER (2010):
 - Welke methodologie werd gebruikt (onderzoeksdesign)?
 - Kon men zich op de leugen voorbereiden?
 - Moest men uit zichzelf liegen of werd het opgedragen?
 - Waren de vragen van de onderzoekers open of gesloten?
 - Werden dezelfde vragen op dezelfde wijze gesteld?
 - Was er een gedetailleerde beschrijving van het leugensignaal?
 - Wat waren de competenties van de waarnemers?
 - Wat was de inzet waarover moest gelogen worden?
 - Wat is het basisgedrag van de proefpersonen?

12

4. Verbale en non-verbale leugendetectie

- Uit de massa van onderzoeken blijkt wel dat geen enkele vorm van gedrag, geen enkel specifiek antwoord samenhangt met leugenachtigheid
- **CARTER** (2014) toonde grote individuele verschillen aan in het produceren van leugens. Leugensignalen zijn immers ook vervormd door de interactie tussen verhoorder en verhoorde
- M.a.w. elkeen vertoont **eigen leugengedrag** in een bepaalde situatie!

13

5. Verhoortechnieken en druk

- Een bekentenis is niet het doel van een verhoor, maar wel de 'Koningin van het bewijs', de Koninklijke route naar extra bewijs volgens **ISRAËLS** en **HORSELENBERG** (2010)
- De conclusies van rechtspsychologen in de talrijke studies over de relatie tussen verhoortechnieken en druk wijzen lang niet altijd in dezelfde richting
- **VROON** (1997) vergeleek de publicatiestroom met een 'ontplofte confettifabriek'. Kan men van de verhoorder en de rechtspracticus verwachten dat hij in die chaos zijn weg vindt?
- De percepties over druk tijdens een verhoor zijn erg verschillend, ook binnen elke beroepsgroep

14

5. Verhoortechnieken en druk

- Ontoelaatbare druk wordt dikwijls verbonden met valse bekentenissen. Publicaties komen van Angelsaksische landen met een accusatoir systeem
- Rationalisatie, Projectie en Minimalisatie (RPM) als verhoortechniek, wordt in publicaties dikwijls met de vinger gewezen als oorzaak van valse bekentenissen
- Heel dikwijls op basis van het 'Alt key experiment' van **KASSIN** en **KIECHEL**, gevolgd door talrijke varianten
- Het is (zeer) ver gezocht die onderzoeksresultaten te transponeren naar verhoren. *Bewust* criminele feiten plegen is van een andere orde dan *onbewust* een 'alt toets' indrukken. Zelfs rechtspsychologen hebben kritiek op dit soort onderzoeken (**ISRAËLS** en **HORSELENBERG**, 2010)

15

5. Verhoortechnieken en druk

- Uit rechtsleer komt nadrukkelijk naar voor dat de afweging tussen ongeoorloofde en geoorloofde druk afhankelijk is van:
 - De duur van het verhoor
 - Het type en de geestelijke gesteldheid van de verdachte
 - De ernst van de feiten
 - De proceshouding van de verdachte
 - De woordkeuze en het gedrag van de verhoorder
 - Vooral de context van het verhoor
- De omstandigheden van een concrete casus beïnvloeden dus sterk de mate van (on)geoorloofde druk (**DE KLUIS**, 2013)

16

6. Hulpmiddelen bij verhoor van kinderen

- Kinderen hebben hulpmiddelen nodig om zich goed te kunnen uitdrukken en om misverstanden te vermijden
- Anatomisch correcte tekeningen zijn zeer nuttig
- Omdat in Nederland een rechter in één zaak op basis van één wetenschappelijk onderzoek vond dat anatomisch correcte tekeningen suggestief zijn, mogen ze aldaar niet meer gebruikt worden
- In dat wetenschappelijk onderzoek van **WILLCOCK** et al. (2006), werden 125 kinderen tussen 5 en 6 jaar op klasuitstap meegenomen naar een brandweerkazerne. Daar werden ze door een brandweerman in een poncho gehesen, waarbij ze op 5 plaatsen werden *aangerakt*

17

6. Hulpmiddelen bij verhoor van kinderen

- Nadien moesten ze op een tekening laten aanduiden waar ze werden *aangerakt*. De onderzoekers concludeerden dat anatomisch correcte tekeningen niet betrouwbaar zijn
- Kritiek:
 - Wat begreep het kind met 'aanraken'? (grijpen, strelen,...)
 - De tekeningen waren aangekleed
 - Een klasuitstap voor 5 en 6-jarigen bij de brandweer moet super leuk geweest zijn; een seksuele ervaring is dat niet
 - Hebben de kinderen in die positieve opgewondenheid aandacht geschonken aan de wijze waarop een brandweerman hun een poncho aandeed?
 - Het was de onderzoeker die kruisjes zette, niet de kinderen
 - Aanrakingen aan de borststreek werden ook als seksuele aanrakingen gescoord (!?)

18

6. Hulpmiddelen bij verhoor van kinderen

- POOLE en BRUCK (2012) kwamen in hun onderzoek tot een heel ander resultaat in een **realistisch onderzoeksdesign**
- 72 meisjes werden door de schoolarts onderzocht, de helft ook aan de genitaliën
- In de groep die **wel** vaginaal werd onderzocht maakten zeer weinig spontaan melding van dit genitaal onderzoek. Pas na een gesloten vraag antwoordden ze bevestigend
- In de groep die **niet** vaginaal werd onderzocht antwoordde niemand bevestigend op een gesloten vraag
- Van ingaan op een suggestie was derhalve geen sprake

19

CONCLUSIES

- Zelfs na grondige studie van een strafdossier kunnen eminente rechtspsychologen (grondig)van mening verschillen
- Empirisch bewijs is onvoldoende voor uitspraken over één geval
- Een gemiddelde verdachte of verhoor bestaat niet
- Wie met wetenschappelijke onderzoeken argumenteert moet die kunnen benoemen om ze via internet of *'the web of science'* te kunnen opvragen en om na te zien of het onderzoeksdesign wel realistisch is, past in de voorliggende casus en neutraal is
- Verhoren moeten 'toetsbaar' zijn, daarom zijn objectieve, nauwkeurige en volledige PV's belangrijker dan een toegepaste 'wetenschappelijke' methode

20

CONCLUSIES

- Verbale en non-verbale leugensignalen zijn omwille van hun complexiteit **geen bewijsmiddelen**, ze kunnen slechts het buikgevoel versterken
- De grens tussen (on)toelaatbare psychische druk is niet vast te leggen, maar legt wel verantwoordelijkheid bij de verhoorder
- Rechter hebben een volledig overzicht van het geheel en kunnen de onderlinge samenhang zien
- Bij het in rekening brengen van rechtspsychologische onderzoeken dus zeer voorzichtig zijn
- Rechtspsychologie kan wel behulpzaam zijn, maar niet meer dan dat: **het loopt fout wanneer standpunten van rechtspsychologen worden voorgesteld als evidenties of als enig mogelijke keuze**

21
